

NA ZKUŠENOU DO CIZINY



Bylo tomu tak v českých pohádkách, že naši lidé rádi v mládí odcházeli do světa na zkušenou; bylo tomu tak za Rakouska, a tím více za Masarykovy republiky, kdy se nám po válečné spoutanosti otevřely dveře do nejrůznějších zemí. Masaryk sám byl příkladem světa znalého muže. Naše republika v dohodě se spojenci poskytovala mladým dychtivcům hojná stipendia. V mém případě byl to ovšem přímo můj otec, který mi umožnil tříletý (šestisemestrový) pobyt v zahraničí. Byla to z jeho strany – vzhledem k jeho finanční tísní – oběť, za kterou jsem mu dodnes hluboce a doživotně vděčen. Zároveň jsem ho jako skaut ujistil, že budu žít skromně a vyjdu s minimem.

Na dvě země jsem myslel: nejdříve na naše německé sousedy, kteří nás jako moře obklopovali a jež jsem proto nemohl ignorovat. Ostatně jejich vysoké školy bývaly proslulé. A pak jsem horoucně myslel na Francii, která naše duchovní a umělecké pracovníky od doby Karla IV. a zvláště v 19. a začátkem 20. století mocně inspirovala.

Z Německa – po zamítnutí Berlínem pro „numerus clausus“ aplikovaný na cizince, jsem si na tři semestry

vybral dvě města: především saské Lipsko, názorně a soustředěně ztělesňující nakladatelskou činnost, a bavorský Mnichov proslulý výtvarnickou patinou. Pro Lipsko, nakladatelské výrobní i studijní centrum, měl jsem zvláštní důvod. V posledních dvou letech mé závěrečné docházky do střední školy vyšel v *Českém slovu* paličský dvousloupek proti českým nakladatelům, nazvaný (cituji po paměti) „*Lichváři duševním chlebem*“. A v podtitulku či textu černala se jména: Laichter, Topič, Vilímek a jiní. Byl jsem tou hrubou nehorázností a naprostou křivdou na mém otci ohromen a pobouřen. Vždyť jsem z přímé zkušenosti znal, jak otec přistupoval k volbě a vydávání knih, že to pro něho nebyla zjištěná záležitost, nýbrž duchovní misie, neboť velmi uvážlivě a odpovědně vybíral k uveřejnění jen takové spisy, které živě promluvily k jeho svědomí. Nadto jsem od chlapeckých let byl svědkem, jak finančně laboroval, jak se skladiště čím dál tím více zaplňovalo, ale jen po troškách a vlekle se vyprázdňovalo. Říkával mi: „*Nevydávám pro jednu sezonu, ale na dvacet let.*“ – Zásada, která vymizela z komunistického podnikání, jež dává přednost publikacím, které se do týdne, nejpozději do roka vyprodají a jinak putují jako „*nadnormativní zásoba*“ do Moderního antikvariátu anebo přímo do stoupy. Proto nově nastupující generace čtenářů a studentů nemohou sehnat ucelené soubory žádaných spisovatelů a kompendií. „*Sortimenty*“ v prvotním smyslu slova jako zásobárny všech druhů autorů a jejich souborných spisů prakticky vymizely.

Ale abych se vrátil k nespravedlivé protinakladatelské pomluvě, vzpomínám, a již jsem se o tom zmiňoval, jaká to pro mne jako chlapce bývala za první světové války skličující podívaná, když jsem v polední přestávce vídal potají přicházet antikváře Karla Sturze, jemuž tatínek za babku prodával

hodnotné knihy, aby měl v době narukovanosti dospělých mužů na frontu vůbec nějakou tržbu k živobytí. Za mize-rie prvých tří válečných let o knihy poklesl zájem a bývalí adresáti otcových sešitových edicí se rozprchli – neznámo kam. Teprve spisovatelským manifestem z května 1917 došlo k obratu, nadějně jaro vzpružilo ochromené mysli. Projel se zvýšený zájem o knihy, bohužel v nejednom případě i jako ukládací prostředek vzhledem k poklesu hodnoty peněz. Sklady se až na neprodejně ležáky prázdnily, nebylo však již možno za překonané předválečné ceny z doby před rokem 1914 pořídit nová vydání místo rozebraných. Teprve po válce se spolek knihkupců a nakladatelů Československé republiky usnesl, že zavede na všechny dříve vydané knihy minimální 10% [přirážku, pozn. J. L.], která zdaleka nevyvažovala újmu inflací postižených výrobců. Tehdy podružný pisatel a novinář J. R. Hradecký (= Josef Roubíček) nevěděl nic lepšího než za zřejmého poklesu kupní hodnoty koruny ve srovnání s předválkou a za všeobecného vzestupu výrobních cen a režie ostouzet české vydavatele jako „*lichváře*“.

Tehdy, ano tehdy jako středoškolák posledních dvou ročníků jsem se rozhodl, že jak jen se dostanu na univerzitu, tak že si věcně a důkladně prostuduji problematiku nakladatelského poslání a jeho hospodářské podmíněnosti, abych dovedl odborně čelit předpojatým tlachům. Nadto jsem toužil rozluštit záhadu nejvlastnějšího smyslu kultury. Toto byly tehdejší moje otázky a zároveň ženoucí síly mého přístupu k vysokoškolskému studiu.

V zemi porážky a vzdoru

Po informativních pohovorech s univerzitním národohospodářem Josefem Gruberem, který mne ve věci znalosti nových poměrů v Německu odkázal na novináře Gabriela

Moudrého (k mému pozdějšímu zklamání autoru protimasarykovského úvodníku *Národních listů* „Unaven...“), po velmi ochotném vystavení průvodního glejtu sociálním demokratem a ministerským předsedou Vlastimilem Tusarem, designovaným vyslancem ČSR v Berlíně (než přišel, přijala mne na Hradě jeho plavovlasá, jen německy hovořící manželka, pravděpodobně Vídeňkačka), a po získání doporučení i pražského německého vyslance Samuela Saengra, vyjel jsem se zbytečně velkým kufrem „do světa“. Ta doporučení jsem potřeboval, protože se poražené a vnitropoliticky neklidné Německo na podzim roku 1920 vzpouzelo přijímat zahraniční studenty, zejména Čechy a Poláky.

Hleděl jsem z vlaku na fantasticky kuželovité obrysy čedičově vyvěřelých kopců Českosaského Švýcarska, které jsem dříve neznal. Za Děčínem jsem zrakem klouzal po křivolácké hladině mohutného Labe, vklíněného mezi strmá skalní úbočí, až jsem podél útulných vilek vjel do Německé republiky. Ona sama se nechlubila demokratickým názvem, dávala přednost honosnějšímu jménu „Říše“. Naráz od první stanice jsem si všiml důkladné zorganizovanosti německých nádraží, důslednosti podchodů pro chodce pod železnicí, zřetelného číslování nástupišť a přesného vyznačování odjezdů vlaků. Nemohlo mi uniknout, že jsem se dostal mezi členy národa, který si od dětí po starce potrpí na uniformy. Jak bych jim v tom ohledu byl popřál více oproštěnosti a samostatné nezávislosti! Jinak jsem rád viděl péči o čistotu a pořádek. Po krátké zastávce v průjezdním hlavním drážďanském nádraží s obloukovou skleněnou střechem ujížděl jsem dál přes Riesu řádní rovinou do Lipska, v jehož obrovském Hlavním nádraží rychlík měkce přistál. Na ulicích a náměstích hladký asfalt, kontrastující s někdejší hrbolatou dlažbou Prahy, kolem starého města prostorný

kruh tříd, sadů a náměstí, monumentalizovaný na východní straně okruhu Novým operním divadlem, na jeho západním protipólu Starou činohrou. V rámci starého města zaujala mne stylová obdélníková stavba staré radnice s podloubími a uprostřed s malebnou věžičkovou chocholkou, opodál jeden, dva gotické kostely, na okraji věžovitě vzosná novorenesanční radnice a na nejprostornějším Augustusplatzu mohutná fasáda Univerzity s karyatidami českého sochaře Mágra. Šikmo proti ní Hlavní pošta a za ní komplex velkonakladatelství a velkotiskáren. Za nimi červenocihlový Buchgewerbehaus a na to všeho chuť banálních činžáků. V okolí nové Radnice tu a tam nějaká kulturní oáza, jako sbírky orientálního umění, prostá hudební síň Gewandhausu (v mé době s výtečným dirigentem Nikischem), našemu Národnímu muzeu svou střídmější kopulí se podobající Říšský soud (který se po letech proslavil inscenovaným nacistickým procesem s uboze nastřčeným domnělým paličem Říšského sněmu – holandským van Lubbem a hlavně bravurním oponováním bulharského nepoddajného Dimitrova vzteklému Göringovi). Na jedné třídě maličké, ale pěkné Knižní muzeum, dále Volkshaus (Lidový dům), ostřelovaný za pravicové kontrarevoluce, a opět všeho chuť fádních průmyslových staveb a řadových činžáků, bohužel mnohdy bez kanalizace, jak jsem se o tom přesvědčil u svého bytného ve Weststrasse. Takový aspoň byl stav Lipska v letech 1920–1921. Když bloky prořídly, skoro ve volné prostoře spatřil jsem pěknou a účelnou moderní prezenční knihovnu Deutsche Bücherei, v níž se shromažďovala veškerá německy vydávaná knižní produkce světa, v níž se kromě jiného nacházela vnitřní, všenněmecky koncipovaná ústřední místnost, ve které figurovalo české a moravskoslezské Posudetí včetně – Prahy! A za Deutsche Bücherei, v povzdálí, jako komole

zaoblená pyramida, se do faraónské výše zvedal „kolosální“ Völkerschlachtsdenkmal s germánsky zmýtizovanými bojovníky, kteří obřími rameny podpírali klenbu chlubného památníku na paměť porážky Napoleona.

Samo město, byť rozlehlé, s více než 600 000 tehdejšími obyvateli, přes jarní a zimní veletrh bylo v mnohém hygienicky zaostalé a až na Univerzitu, divadla, Gewandhaus a jemná chorálová moteta v Thomasiuskirche bylo kulturně zatuchlé. Mělo slavnou minulost a plochou přítomnost.

Kam bych však došel, kdybych před čtenářem zběžně načrtával jedno památné město za druhým, které jsem za půldruhého roku v Německu navštívil. Zástupně za mnohé budiž mi dovoleno zmínit se o obdivuhodném Goethově domě ve Výmaru se sály antikami vyzdobenými, s prostornou pracovnou a přeskromným ložním přístěnkem, Diedrichsovu Jenu, v níž jsem strávil prázdniny, goticky a husitsky památný Naumburg, Lutherův Wartburg, Kassel se žlutočerveně zářivými Rembrandty v jeho galerii, seversky goticky červenocihelný Lübeck, pobaltské Warnemünde a obrovitý Hamburk, žlutěcihlový jednotvárný Berlín, zelení radostný Heidelberg s červenokamennými zříceninami velkolepého zámku, goethovský Frankfurt na Mohanu, klasicistické Karlsruhe, vysokověžovitě gótský Ulm a ne na posledním místě architektonicky a výtvarnými sbírkami poutavý Mnichov.

Nemíním však čtenáře těchto nakladatelských pamětí seznamovat s kamennými památníky dávných dob, ale mám něco povědět o živém Německu, jak jsem je tehdy, tj. dva roky po první světové válce zastihl.

Říkávalo se kdysi u nás: „*Host do domu, Bůh do domu.*“ Tak bývalo u lidí dobrého, radostně obětavého srdce. Je tomu tak i dnes, byť pořídka. Představte si však mimořádnou situaci,

kdy pyšná a kdysi světová říše chtěj nechtěj prohrála válku. V té její bédné a rozkladné kocovině jsem navštívil sousední zem. To, co si o Česích dříve mysleli, většinou přejímali z kalných pramenů sudetských a rakouských „Deutschnationalů“. A po rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku samostatného Československa tím vášnivěji stupňovali své předsudky, a ani je nenapadlo zpytovat své vlastní svědomí. Octli jsme se s Poláky a Francouzi na listině nežádoucích. Xenofobie hrála prim. Tatam byla všesvětovost, všekulturnost.

S prostými lidmi, veštvanými do zabijácké války, nebyla nesnáz. Podlehli počáteční propagační hurá-náladě, ale nyní, vyzábílí při nedostatku másla a mléka, při pokračujícím stravování na lístkové přiděly chodili ve zvetšelých uniformách přešitých na civilní šaty anebo v čemsi z náhražkových látek. Věděli, že císař a generálové přes ztrátu 1 950 000 osob válku prohráli.

Ale pravicové houfnice každodenně hustily do dezorientovaných hlav: „*Im Felde unbesiegt!*“ – „*V poli neporaženi!*“, zato jsme byli zrazeni „*Dolchstossem*“, „*dýkou do zad*“, a to zpronevěřilou levicí. Nestojíme o „*Republiku*“. Zbavme se svědců. Už roku 1919 za lednových demonstrací v Berlíně důstojníci „říšské obrany“ zavraždili Karla Liebknechta a Rosu Luxemburgovou. V březnu 1920 generál Ludendorff zpunktoval v Berlíně Kappův puč, a když se nezdařil, stáhl se do Mnichova, kde se paktoval s Hitlerem. Před mým příjezdem do Lipska byl dělostřelecky ostřelován tamní Lidový dům.

Ne, to nebyla idylická doba Goethova světoobčanského vítání polského Mickiewicze a našeho Jana Kollára, autora *Slávy dcery*. Tentokrát lipské noviny soptily nenávisť jednak proti Polákům kvůli Hornímu Slezsku a neméně proti nám Čechům, které představovaly jako „*utlačovatele unserer Stammesbrüder*“ (kmenových bratří).